

M.A. Lopuhaä

Nasaalpresentia in het Albanees

Bachelorscriptie, 5 juli 2012
Scriptiebegeleider: Dr. M.A.C. de Vaan

Inhoudsopgave

1	Inleiding	0
1.1	Conventies en notatie	0
2	Werkwoorden op -oj en -ej	3
2.1	Rekking voor resonanten	3
2.2	Oorsprong van werkwoorden op *-nj	4
2.3	Het gebrek aan diftongering in de <i>on</i> -stammen	4
2.3.1	Consonantstammen	4
2.3.2	Nasaalstammen	5
2.4	Verdere ontwikkelingen	6
3	Werkwoorden op -uaj en -yej	8
3.1	Wegval van intervocalische consonanten	8
3.2	Het suffix - <i>ěj</i>	9
3.3	werkwoorden op -uaj	9
3.3.1	Latijnse leenwoorden	9
3.3.2	<i>gatuaj</i> ‘voorbereiden’	11
3.3.3	<i>paguaj</i> ‘betalen’	11
3.3.4	<i>gjuaj</i> ‘jagen’	11
3.3.5	<i>kruaj</i> ‘krabben’	11
3.3.6	<i>luaj</i> ‘spelen’	12
3.3.7	<i>quaj</i> ‘noemen’	12
3.3.8	<i>bluaj</i> ‘vermalen’, <i>druaj</i> ‘vrezén’	12
3.3.9	<i>ruaj</i> ‘bewaken’	12
3.4	Werkwoorden op -yej	13
3.4.1	<i>lyej</i> ‘smeren’	14
3.4.2	<i>zhyej</i> ‘besmeuren’	14
3.4.3	<i>kryej</i> ‘bereiken’	14
3.4.4	<i>ngjyey</i> ‘verven’ en <i>trushkyej</i> ‘stelen uit een heiligdom’	14
3.4.5	<i>rrěfej</i> ‘vertellen’	14
3.4.6	<i>gěrryey</i> ‘schrapen’	16
3.4.7	<i>thyej</i> , <i>shqyey</i> ‘breken’	16
3.4.8	<i>ryej</i> ‘lijden’	16
3.5	Overzicht	17
4	Conclusie	18
5	Bibliografie	19

Afkortingen voor talen en dialecten

Alb.	Albanees
Arm.	Klassiek Armeens
Buz.	Buzuku
Dor.	Dorisch
Geg.	Gegisch
Got.	Gotisch
Gr.	Klassiek Grieks
Hett.	Hettitisch
Lat.	Latijn
Lit.	Litouws
OAv.	Oudavestisch
OE	Oudengels
OGeg.	Oudgegisch
OHD	Oudhoogduits
OI	Oudiers
OIt.	Ouditaliaans
OKS	Oudkerkslavisch
ON	Oudnoords
PAlb.	Proto-Albanees
PGm.	Proto-Germaans
PIE	Proto-Indo-Europees
Rom.	Romaans
SKr.	Servo-Kroatisch
Skrf.	Sanskrit
Slav.	Slavisch
Toch.	Tochaars
Tosk.	Toskisch

---

1 Inleiding

In het moderne Albanees zijn er verschillende nasaalpresentia. In het bijzonder is er een productieve presensvervoeging op *-oj* (OAlb. *-onj*). Deze werkwoordsklasse was al vroeg productief, wat te zien is aan de grote hoeveelheid Latijnse leenwoorden die hierin terecht is gekomen, bijvoorbeeld *pëshkoj* ‘vissen’ ← Lat. *pscāre*¹, *nëmëroj* ‘tellen’ ← Lat. *numerāre* en *gÿkoj* ‘berechten’ ← Lat. *jūdicāre*. Dit komt omdat de 1sg. op *-ō* van deze werkwoorden erg leek op het Proto-Albanese² **-ānj-*, wat zich ontwikkelde tot het huidige *-oj*.

In het Albanees is er ook een klankwet die zegt dat een beklemtoonde **ā* voor een lettergreepfinale resonant gerekt wordt. De lange **ā* ontwikkelt zich dan door tot **ō*, die in het Toskisch tot *ua* diftongeert, en in het Gegisch tot *ue*. Een voorbeeld hiervoor is het PIE nom.pl. **ǵʰésres* ‘handen’, cf. Arm. *ծնն* <*jeñn*>, Hett. *keššar*, dat zich ontwikkelt tot **dērai*³ > **dār* > **dār̄* > Tosk. *duar*, Geg. *duer*.

Deze klankwet lijkt niet te hebben plaatsgevonden in de meeste werkwoorden op *-oj*; De productieve uitgang is namelijk *-uaj* in plaats van *-oj*. Genesin schrijft in [Genesin 2005, pp. 179-180] dat de afwijzigheid van de klankwet in deze uitgangen niet verklaard hoeft te worden, omdat de uitgang geen archaische situatie reflecteert, maar het gevolg is van herstructurering. Op de precieze herkomst van dit suffix ga ik in in sectie 2.2, maar ongeacht wat de herkomst is, is haar argument methodologisch onwenselijk. Deze vervoegingsklasse moet ergens in de geschiedenis van het Albanees ontstaan zijn, en vanaf dat moment ondergaat het alle klankwetten waarvoor geldt dat aan de fonologische voorwaarden ervan voldaan wordt. Aangezien deze vervoegingsklasse stamt van voor de Romeinse tijd, en we in sectie 2.1 zullen zien dat de rekking voor consonanten later heeft plaatsgevonden, moet er een verklaring gevonden worden waarom deze rekking niet plaatsvond in de klasse van werkwoorden op *-oj*.

Naast de productieve klasse van werkwoorden op *-oj* is er echter kleinere klasse van vijftien werkwoorden op *-uaj*, zoals *shkruaj* ‘schrijven’. Deze lijken wel een diftongering te vertonen. Als er dus een verklaring voor het ontbreken van de diftongering in werkwoorden op *-oj* is gevonden, moet er nog verklaard worden waar de diftongering in deze kleinere groep werkwoorden dan wel vandaan komt.

Naast de werkwoorden op *-oj* en *-uaj* bestaan er ook werkwoorden op *-ej* en *-yej*. Voor deze werkwoorden geldt dezelfde problematiek; bij het zoeken naar een oplossing zal ik dan ook deze werkwoorden in beschouwing nemen.

Deze scriptie is opgedeeld in twee delen. In hoofdstuk 2 beschouw ik het probleem van de afwezigheid van de diftongering in werkwoorden op *-oj* en *-ej*. In sectie 2.1 kijk ik naar de precieze voorwaarden van de rekking voor resonanten, in sectie 2.2 kijk ik naar de etymologie van de werkwoorden op *-oj* en *-ej* en in sectie 2.3 geef ik een verklaring voor de afwezigheid van de rekking. In hoofdstuk 3 geef ik een verklaring voor de aanwezigheid van een diftong in de werkwoorden op *uaj* en *yej* door van elk van de werkwoorden in deze categorieën een etymologie te geven. Tot slot geef ik een slotbeschouwing van mijn conclusies.

Voordat ik aan het theoretische deel van de scriptie begin, geef ik een overzicht van de conventies en de notatie die ik in deze scriptie zal hanteren.

1.1 Conventies en notatie

Het Albanees is pas vanaf de 15^e eeuw overgeleverd en kent binnen het Indo-Europees geen andere talen in zijn subfamilie. Dit betekent dat het definiëren van Proto-Albanees als de laatste gemeenschappelijke voorouder voor het opsplitsen van de dialecten om meerdere redenen problematisch is:

¹Als ik geen betekenis geef van een woord, dan heeft het dezelfde betekenis als het woord ervoor.

²Voor een precieze definitie van deze term, zie sectie 1.1.

³Met een vervanging van de uitgang **-es* door de productieve uitgang **-ai* < **-oi* van de *o*-stammen.

- De Albanese dialecten zijn, op Arbëresh en Arvanitika na, deel van een continuüm. Dit betekent dat taalveranderingen zich over verschillende dialecten kunnen verspreiden, ongeacht de genetische relatie tussen deze dialecten. Als we dan Proto-Albanees de fase noemen voor de *eerste* taalverandering die het Toskisch onderscheidt van het Gegisch, dan rekenen we wellicht veel pan-Albanese ontwikkelingen tot post-Proto-Albanees.
- Als we ervoor kiezen het Proto-Albanees te definiëren als later in de geschiedenis van het Albanees, zodat de meeste ontwikkelingen in de geschiedenis van het Albanees gemeenschappelijk aan beide dialecten erin bevat zijn, dan is de taal vanaf het Proto-Indo-Europees tot daar zodanig veranderd, dat het onmogelijk is om aan de hand van het gereconstrueerde Proto-Albanees inzicht te krijgen in de Indo-Europese oorsprong van het Albanees.

Om met mijn reconstructies op de handigste wijze een brug te slaan tussen het geattesteerde Albanees en het op grond van ook andere talen gereconstrueerde Proto-Indo-Europees, bedoel ik met *Proto-Albanees* de taalfase van het Albanees na de eliminatie van fonemische klinkerlengte. Uiteraard zal ik hier en daar ook stadia hiervoor en hierna geven van sommige woorden, ter verduidelijking van hun ontwikkeling.

Deze definitie zorgt ervoor dat het Proto-Albanees ergens in de Latijnse invloedstijd valt, omdat sommige Latijnse leenwoorden meedoen met de bovengenoemde ontwikkelingen, en andere niet. Er geldt immers de volgende klankwet:

Klankwet 1 De beklemtoonde Proto-Indo-Europese ‘klinkers’ $*\bar{e}$, $*eh_1$, $*eh_2$ ontwikkelen zich regulier tot Albanees *o*. De tussenfase in het Proto-Albanees noteren we als $*\bar{a}$.

Voorbeeld *plotë* ‘vol’ < PIE $*pl(e)h_1-to$, cf. Lat. *complētus* ‘volledig’, Skt. *prātá-* ‘vol’; *motër* ‘zus’ < $*meh_2tēr$ ‘moeder’, cf. Arm. *մայր* <*mayr*>, Gr. *μήτηρ*, Skt. *mātā*.

Sommige Latijnse leenwoorden met $\bar{a}$ hebben deze ontwikkeling ook doorgemaakt, zoals *mollë* ‘appel’ ← Lat. *mālum*; anderen kwamen na deze ontwikkelingen en de Proto-Albanen substitueerden de Latijnse $\bar{a}$ met de Proto-Albanese $*a$, dat hier het meest op leek. Een voorbeeld hiervoor is *shtrat* ‘bed, laag’ < PALb. $*strata$ ← Lat. *strātum*⁴.

Het Albanees heeft verschillende stadia van reductie en verlies van finale lettergrepen ondergaan, zoals blijkt uit bijvoorbeeld *nip* ‘neef’ < $*nepōts$. Latijnse leenwoorden hebben ten dele meegedaan aan deze reducties, en het verschilt vaak per woord. Zo is er *fëmijë* ‘kind, familie’ ← Lat. *famīlia* ‘familie’ naast *femër* ‘vrouw’ ← Lat. *fēmīna* en *shumë* ‘veel’ ← Lat. *summus* ‘hoogst’ naast *flok* ‘haar’ ← Lat. *floccus* ‘lok’. Voor de duidelijkheid zullen we het Proto-Albanees reconstrueren van voor de reductie.

Voor het Proto-Indo-Europees gebruik ik het foneemsysteem zoals gereconstrueerd in [Beekes 2011, p. 119]. De meer controversiële kanten van deze reconstructie, namelijk, of het PIE een foneem *a* (en $\bar{a}$) had en of het plosievensysteem ‘glottalisch’ van aard was⁵, zijn niet relevant voor de ontwikkelingen in het Albanees die ik beschouw, en dus zal ik deze in het midden laten.

Klankwettige ontwikkelingen geef ik aan met <, bijvoorbeeld Alb. *o* < PIE $*eh_1$. Analogoog herstel geef ik aan met <<, bijvoorbeeld PALb. $*dārai$ << PIE $*ǵʰésres$. Ontleningen geef ik aan met ←, bijvoorbeeld Alb. *shtrat* ← Lat. *strātum*.

⁴Het is onduidelijk of er ook Latijnse leenwoorden zijn die de ontwikkeling $*\bar{e} > *\bar{a}$. Orel geeft drie voorbeelden: *logori* ‘rouw’ ← Lat. *allēgoria* ‘allegorie’, *mbløj* ‘vullen’ ← Lat. *implēre* en *qoj* ‘wakker worden’ ← Lat. *ciēre* ‘bewegen’. In sectie 2.2 zullen we zien dat deze werkwoorden geleend werden aan de hand van de 1sg. *impleō*, *ciēō*, zonder $\bar{e}$; deze woorden kunnen dus niet onafhankelijk dienen als voorbeeld voor de klankwet (Er moet echter nog wel verklaard worden waarom we niet de naar sectie 2.2 verwachte vormen $**mblej$ en $**qoj$ hebben). Gezien het accent in /logorí/ is een ontleening aan het Latijnse /allēgória/ onwaarschijnlijk, en is een ontleening aan het Griekse ἀλληγορία waarschijnlijker. Er zijn dus geen voorbeelden voor de ontwikkeling $*\bar{e} > *\bar{a}$, al is het de ontwikkeling niet onwaarschijnlijk vanwege de parallelie met $*\bar{a}$.

⁵Zie [Beekes 2011, pp. 128-129] voor een precieze uitleg hiervan.

Als ik Albanese vormen geef zonder aanduiding van dialect of auteur, bedoel ik de huidige standaardtaal. Voor de spelling van modern Albanees gebruik ik de standaardspelling van het Albanees. Dit is een zeer fonemisch schrift, met als enige nadeel dat voor sommige fonemen een digraaf gebruikt wordt. In het bijzonder heeft het Albanees een klank $\langle nj \rangle = /n/ < *n_i$. In het Modern Albanees zal ik deze spellen als nj , en in reconstructies als $*n$ als deze monofonemisch is, en anders als $*nj$.

Het Albanees heeft een groot deel van zijn woordenschat uit het Latijn gehaald. Deze Latijnse woorden zijn afkomstig uit het Balkanromaans, dat niet altijd overeenkomt met het geattesteerde klassiek Latijn. In het algemeen zal ik Latijn (afkorting Lat.) gebruiken voor woorden die daadwerkelijk geattesteerd zijn in het Latijn, en Romaans (afkorting Rom.) voor reconstructies.

Zo nu en dan zal ik in deze tekst vormen uit Buzuku aanhalen. Deze vormen geef ik in hun fonologische vorm, zoals gedetermineerd in [Fiedler 2004]. Deze fonologische vorm is ook in de moderne Albanese spelling.

2 Werkwoorden op -oj en -ej

In dit hoofdstuk beschouw ik de werkwoorden op -oj en -ej. Voordat ik de oorsprong van deze werkwoordsklassen bespreek, is het nuttig om eerst te kijken naar de rekking voor resonanten, om beter te kunnen begrijpen wat de rol hiervan is geweest in de ontwikkeling van deze werkwoordsvervoegingen.

2.1 Rekking voor resonanten

Voor de rekking voor resonanten plaatsvond, had er reductie plaatsgevonden aan het eind van een woord. We geven hier een simplificatie van de ontwikkelingen. In werkelijkheid hingen de reducties onder meer af van het accent, en een vollediger overzicht is te vinden in [Orel 2000, pp. 20-21].

Klankwet 2 In een onbeklemtoonde eindsyllabe vond reductie plaats. Korte klinkers en korte diftongen verdwenen, en lange klinkers werden eerst verkort en vervolgens gereduceerd tot *ë*.

De tegenstelling van lange klinkers tegenover korte is te zien in bijvoorbeeld *dash* ‘ram’ < PIE **d^housos* (cf. Got. *dius* ‘wild dier’, Lit. *daūsos* ‘paradijs’) tegenover *pelë* ‘merrie’ < PIE **pōlH-eh₂* (cf. Got. *fula* ‘veulen’, Gr. πῶλος ‘veulen’). Deze reductie heeft tot op zekere hoogte ook plaats gevonden in Latijnse leenwoorden, bijvoorbeeld *flok* ‘haar’ ← Lat. *floccus* ‘lok’, *rrotë* ‘wiel’ ← Lat. *rota*.

De cluster **nj*, die oorspronkelijk voor een klinker voor kon komen (omdat in het Proto-Indo-Europees de **i* een positionele variant van **i* was voor en na klinkers), werd waarschijnlijk al ten tijde van het Proto-Albanees uitgesproken als [j]. Na het wegvallen van finale lettergrepen kon een finale [-j] niet meer opgevat worden als een cluster /-nj/, omdat in strijd is met de sonoriteitshierarchie; zo werd het dus een nieuw foneem /j/; ook in andere posities werd de Proto-Albanese **nj* = [j] opgevat als dit foneem. Dit is van belang, omdat de volgende klankwet uitspraak doet over syllabefinale resonanten, en in dit geval is de ontstane **j* hier een voorbeeld van.

In navolging van [Jokl 1931] kunnen we de rekking van klinkers voor resonanten als volgt formuleren (zoals eerder aangegeven schrijven we **ā* voor de Proto-Albanese klank afkomstig uit ‘PIE’ **ē*, **ā* die zich regulier doorontwikkelt tot Albanees *o*):

Klankwet 3 In het Proto-Albanees werd, na de reductie van finale syllaben, een beklemtoonde **ā* voor een lettergreepfinale resonant (**r*, **l*, **n*, **j*)⁶ gerekt tot **ā*. Deze ontwikkelt zich door tot **ō* > Tosk. *ua*, Geg. *ue*. Op eenzelfde manier wordt een beklemtoonde **ō*⁷ (uit PIE **ō*, **eh₃*, **oH*) gerekt tot **ō*, dat zich doorontwikkelt tot *ye*.

Dat dit na de reductie plaats heeft gevonden is te zien aan paren zoals *dorë* ‘hand’ < PALb. **dārā* < **dērā* < **g^hes-r-eh₂* tegenover het meervoud *duar*, *duer* < **dār* < **dārai* << **dēres* < **g^hes-r-es* (cf. Arm. *ծերն* < *jern*>, Gr. *χειρ*, Hett. *keššar*) en *derë* ‘deur’ < PALb. **dōrā* < **duōr-eh₂* tegenover het meervoud *dyer* < **dōr* < **dōrai* << **duōr-es* (cf. Skt. *dvār*, Gr. *θύρα*, Toch. B *twere*).

In woorden die (na reductie) eindigen op een **n*, is deze na deze klankverschuiving weggefallen, bijvoorbeeld *ftua* ‘kweeper’ ← Lat. *cotōneum* en *krua* ‘bron, fontein’ < **krāna* < **krasna* < **kros-no-*, cf. Gr. *κρήνη* ‘id.’, OE *hræn* ‘golf’⁸. Dit gebeurt niet bij woorden op **jn*; hier vindt de klankontwikkeling **jn#* > *-j#* plaats, zoals in *duaj* ‘schoof’ < **dānja* < **d^heh₂n-io*, cf. Lit. *dūona* ‘brood’, Skt. *dhānā-*, *dhānya-* ‘graan’. Orel geeft hier in [Orel 2000, pp. 17] een tegenvoorbeeld voor, namelijk *krye* ‘hoofd’ < **krasnjā*, en geeft

⁶Ik ga ervan uit dat in het Proto-Albanees de opposities tussen <r> = /r/ en <rr> = /r/ en tussen <l> = /l/ en <ll> = /l/ nog niet bestonden. Genesin [Genesin 2005, pp. 31-33] voegt ook nog **i* toe aan dit lijstje; voor ons is dit niet relevant.

⁷Ik schrijf *ō* voor [ø] om verwarring met nulmorphemen te voorkomen.

⁸Deze ontwikkeling lijkt a priori op de wegval van finale **n*, zoals in bijvoorbeeld Tosk. *zë*, Geg. *zā* ‘stem’ < PIE **g^huono-* (cf. Arm. *ծախն* < *jain*> ‘stem’, Slav. **zvono* ‘geluid’) en Tosk. *mulli*, Geg. *mullī* ‘molen’ ← Lat. *mulinum*. Het is echter niet helemaal parallel, omdat de definitieve vorm van deze woorden *zëri*, *zani* en *mulliri*, *mullini* luidt, terwijl we bij *ftua* en *krua* respectievelijk *ftoi* en *kroi* hebben. Voor een behandeling van dit fenomeen zie [Jokl 1932].

als cognaat het Griekse $\chi\rho\acute{\alpha}\nu\acute{\iota}\omicron\nu$ ‘schedel, hoofd’; deze etymologie zal ik bespreken in sectie 3.4.3.

2.2 Oorsprong van werkwoorden op *-nj

In deze sectie bekijk ik de verklaringen die gegeven zijn van de verschillende nasaalpresentia. De algemeen aanvaarde reconstructie is een concatenatie van suffices **n-ie/o-*. Een voorbeeld hiervoor is Tosk. *běj*, Geg. *bâj* ‘maken’, in **b^hh₂-n-ie/o-*, een (op de semantiek na) perfecte correspondent met Gr. $\varphi\acute{\alpha}\nu\omega$ ‘tonen’.

Het nasaalpresens op -oj leidt Genesis af van wortels van de vorm **CreH* met een nasaal infix, bijvoorbeeld **str-n(e)-h₃-* $\gg$ **strh₃-n-ie/o-* $>$ **strânje/a-* $>$ *shtroj* ‘liggen’. Vervolgens is dit geanalyseerd als een suffix **-ânj-*, wat in functie de oorspronkelijk causatieve of factitieve betekenis van het nasaal infix combineerde met de denominatieve of factitieve betekenis van het suffix **-eh₂*. Hierna is het productief geworden, en heeft het zich verspreid naar Latijnse leenwoorden met 1sg. -ō, dus de werkwoorden op -āre en -ere, omdat het suffix **-ânj-* hier het meest op leek⁹. Deze afleiding is degelijk, maar aangezien het PIE nasaal infix oorspronkelijk van een suffix kwam, is het waarschijnlijker om haar eerste stap over te slaan en meteen te beginnen bij **strh₃-n-ie/o-*. Hoe dan ook is het zeer onwaarschijnlijk dat de concatenatie van suffices **-eh₂-n-ie/o-* al in het Proto-Indo-Europees bestond.

De werkwoorden op -ej zijn het beste te verklaren uit **-jânj-*. Dit is te zien aan het feit dat Latijnse werkwoorden met 1sg. op -iō en -eō in het Albanees terecht komen als werkwoorden op -ej, bijvoorbeeld *pëlqej* ‘plezieren’ $\leftarrow$ Lat. *placēre*, *këmbej* ‘verwisselen’ $\leftarrow$ Lat. *cambiāre*, en dus waarschijnlijk zijn geleend als **plakjânj-* en **kambjânj-*. Het suffix **-jânj-* ontwikkelt zich door tot **-ōn* $>$ -ej; we zien dus dat we klankwettig hier ook een diftongering ***yej* verwachten.

2.3 Het gebrek aan diftongering in de on-stammen

In deze sectie poog ik te verklaren waarom er geen diftongering heeft plaatsgevonden in de *on*-stammen. Genesis geeft in [Genesis 2005, pp. 179-180] een mogelijke verklaring voor deze afwezigheid, namelijk dat in het suffix in de 2/3sg., dat daar afgeleid is van de quasi-Indo-Europese vorm **-eh₂-n-i-s/t*, de nasaal niet finaal was, en dat daar dus geen diftongering heeft plaatsgevonden. Dit lijkt echter onwaarschijnlijk, omdat de diftongering na reductie plaatsvond; deze vorm zou ten tijde van de diftongering al **-ân* zijn geweest, zie sectie 2.3.2, vergelijk bijvoorbeeld *ftua* ‘kweepeer’ $\leftarrow$ Lat. *cotōneum*.

Om een verklaring te kunnen geven, is het nodig te kijken naar de oorsprong van de Albanese werkwoordsuitgangen. We beginnen met die van de consonantstammen, omdat die eenvoudiger zijn dan die van de nasaalstammen.

2.3.1 Consonantstammen

In Buzuku hebben de consonantstammen de volgende uitgangen, hier als voorbeeld *njuh* ‘weten’:

<i>njuh-∅</i>	<i>njuh-më</i>
<i>njuh-∅</i>	<i>njuh-ni</i>
<i>njuh-∅</i>	<i>njuh-ënjë</i>

Merk op dat in de 2pl. ook de uitgangen -i en -ëni voorkomen. De oorsprong van deze uitgangen wordt besproken in [Orel 2000, pp. 205-207]. Deze uitgangen kunnen

⁹Klingenschmitt is in [Klingenschmitt 1981] van mening dat dit niet waarschijnlijk is, omdat volgens hem het toenmalige Albanees ook de uitgang **-ō* nog had, bijvoorbeeld in *bie* ‘brengen’ $<$ Pallb. **berō*. Zijn verklaring is dat de Latijnse denominativa op -āre gekoppeld werden aan de Albanese denominativa op **-ânjō*, bijvoorbeeld het Latijnse *liber* ‘vrij’ tegenover *liberāre* ‘bevrijden’, dat geleend werd als respectievelijk **liwera-* en **liwērānjō* ($>$ *lirë*, *lirōj*). De werkwoordsuitgangen van het Proto-Albanees bespreek ik in sectie 2.3; voor ons verhaal alleen het feit nodig dat Latijnse woorden met 1sg. -ō de uitgang *-ânj* kregen in het Albanees.

niet gewoon uit de Proto-Indo-Europese primaire uitgangen komen: $*kh_2p-oH$ had $**kap\check{e}$ of $**kape$ opgeleverd, afhankelijk van het accent, en $kh_2p-e-si$ zou iets als $**kap\check{e}s$ of $**kaps\check{e}$ opleveren. Het is dus het beste om voor het enkelvoud de secundaire uitgangen te reconstrueren, i.e. $*-o-m$, $*-e-s$, $*-e-t$. De 1pl. kan zowel van $-o-me$ als van $-o-mes$ komen; de 3pl. moet echter wel de primaire uitgang $-o-nti$ zijn. De 2pl.-uitgang $-ni$ lijkt een apart partikel te zijn dat achter de 2sg. is geplakt. Orel geeft twee mogelijke oorsprongen: Het Indo-Europese partikel $*nu(H)$ ‘nu’ (cf. Got. *nu*, Gr. $\nu\upsilon$, $\nu\check{\upsilon}\nu$, OI *nu*) dat zich heeft ontwikkeld tot $*n\bar{u} > *ny > ni^{10}$, of een extreem verkorte $*jus$ ‘jullie’ die $-i$ opleverde, en die toen vanuit de werkwoorden op $-oj$, bijvoorbeeld *punoni* ‘jullie werken’, analoog is verspreid naar andere werkwoorden. Hoe dan ook kunnen we voor het Proto-Albanees de volgende uitgangen reconstrueren:

$*-om$	$*-ome(s)$
$*-es$	$*-es ny/jy$
$*-et$	$*-onti$

2.3.2 Nasaalstammen

Voor de nasaalpresentia kunnen we min of meer dezelfde uitgangen construeren. De 2/3sg, op $-on$ laat echter zien dat de $*i$ daar niet consonantisch geweest kan zijn; anders zouden we een $*nj$ verwachten. Op grond hiervan kunnen we het volgende voor het Proto-Albanees reconstrueren:

$-oj < *-\hat{a}njom$	$-ojm\check{e} < *-\hat{a}njome(s)$
$-on < *-\hat{a}nis$	$-oni < *-\hat{a}nis ny/jy$
$-on < *-\hat{a}nit$	$-ojn\check{e} < *-\hat{a}njonti$

Na de reductie van finale lettergrepen houden we dan, voor de rekking voor resonanten, het volgende over:

$*-\hat{a}n$	$*-\hat{a}n\check{e}m\check{e}$
$*-\hat{a}n$	$*-\hat{a}ni < *-\hat{a}n ni$
$*-\hat{a}n$	$*-\hat{a}n\check{e}n\check{e}$

Nu zien we dat in het enkelvoud de nasaal syllabefinaal is, en in het meervoud niet. Hieruit zien we dat we, klankwettig gezien, in het enkelvoud diftongering verwachten, en in het meervoud niet. Deze diftongering zou echter een asymmetrie in het systeem veroorzaken: De nasaalpresentia met een andere klinker dan $*-\hat{a}n$ of $*-\hat{o}n$ vertoonden namelijk geen vokaalalternantie in het suffix, omdat de diftongering alleen effect had op deze twee klinkers. Om de regelmaat te bewaren kunnen we dus aannemen dat één van de twee klinkerlengten generaliseerd is.

De vraag die we nu nog moeten beantwoorden is waarom de korte vokaal van het meervoud is gegeneraliseerd, en niet de korte vokaal van het enkelvoud. In veel andere vormen uit het paradigma vinden we echter een korte vokaal, zoals *impt*. 2sg. $-o$, aor. 1sg. $-ova^{11}$, dus het is begrijpelijk dat deze vokaal is gekozen voor de generalisatie¹².

De werkwoorden op $-ej$ kunnen we op dezelfde wijze verklaren. Dit is niet verwonderlijk, aangezien deze in oorsprong ook werkwoorden op $*-\hat{a}nj-$ zijn. Toen de analogie plaatsvond, dat wil zeggen, toen de alternantie $*\hat{o}n : *-\hat{o}n\check{e}m\check{e}$ werd gladgetrokken naar $*\hat{o}n : *-\hat{o}n\check{e}m\check{e}$, waren deze werkwoorden echter niet meer herkenbaar als werkwoorden op $-\hat{a}n$ en vormden ze een eigen categorie binnen de familie van nasaalpresentia in het toenmalige Albanees.

¹⁰Deze ontwikkeling is niet klankwettig; gewoonlijk ontwikkelt ‘PIE’ $*\bar{u}$ zich tot Alb. *y*, bijvoorbeeld in *gijsh* ‘grootvader’ $< *suH-so-$, cf. Skt. *sūśán-* ‘voorouder’.

¹¹In het meervoud van de aoristus vinden we *ua*, bijvoorbeeld *punoj* ‘werken’, aor. 1pl. *punuum*. Dit is echter afkomstig uit $*punow-m$.

¹²Ook op andere plekken in het werkwoordparadigma vinden we een *o* in plaats van $*ua$, zoals in het imperfectum, bijvoorbeeld 1sg. $-oja$. De reconstructie hiervan is echter niet helemaal duidelijk; naar aanleiding van [Orel 2000, p. 209] lijkt een reconstructie $*-\hat{a}njá$ het waarschijnlijkst, maar hier lijkt de *o* analoog hersteld na een verwachte pretonische reductie; we kunnen dit dus niet gebruiken als mogelijk model voor de analogie.

2.4 Verdere ontwikkelingen

Er zijn nog twee problemen met de uitgang *-on* van de 2/3sg. De eerste is de afwezigheid van het Toskische rhotacisme: klankwettig wordt een intervocalische **n* een *r* in het Toskisch, bijvoorbeeld *gjarpër* ‘slang’ < PIE **serpeno-* (cf. Lat. *serpēs*, Skt. *sarpa-*, Geg. *gjarpën*), *kërp* ‘hennep’ < Lat. *cannabis* (Geg. *kanp*). Deze voorbeelden laten ook zien dat dit rhotacisme plaats heeft gevonden voor de finale reductie; dit betekent dat we klankwettig ook ***or* zouden verwachten in de 2/3sg. De verklaring hiervoor is dat **n* waarschijnlijk in een vroeg stadium hersteld was, toen de *-nj-* in *ânjom* nog twee fonemen was, aan de hand van andere werkwoorden op *-i(o)-*, zoals *mas* ‘meten’ < **matjom*:

<i>*matjom</i>	<i>*-ânjom</i>
<i>*matis</i>	<i>*-ânis</i> << <i>*âris</i> < <i>*ânis</i>
<i>*matit</i>	<i>*-ânit</i> << <i>*ârit</i> < <i>*ânit</i>

Deze analogie heeft plaatsgevonden bij alle nasaalpresentia, zie bijvoorbeeld *běj* ‘maken’, 2/3sg. *bën* (Geg. *báj*, *bân*).

Verder moet nog verklaard worden waarom in *-on* de nasaal nog aanwezig is. In het Albanees werden klinkers voor een nasaal genasaliseerd, en als deze lettergreep beklemtoond werd viel een finale **n* vervolgens weg; in Toskisch is deze nasalisatie verdwenen. Voorbeelden hiervoor zijn Tosk. *gjë*, Geg. *gjâ* ‘ding’ < PIE **h₁s-ont-s* en Tosk. *lëti*, Geg. *lëti* ‘Italiaans, Latijns, katholiek’ < Lat. *Latīnus*. Klankwettig had **on*, dat beklemtoond is, dus ***ô* moeten worden. Wederom moeten we een verklaring in de analogie zoeken. De werkwoorden op *-ënj* hebben een 2/3sg. *-ën*. Hier is de nasaal niet weggevallen, en dat verwachten we klankwettig ook, omdat het suffix hier niet beklemtoond is. Het is dus aannemelijk dat de *-n* zich vanaf hier naar de andere nasaalpresentia verspreid heeft.

In het Albanees hebben er verscheidene vormen van *i*-umlaut plaatsgevonden, bijvoorbeeld in *njuh* ‘weten’, 1sg. *njuh* < **gnāska*, 2/3sg. *njuh* < **gnāskes/t*, uit PIE **ǵnh₃-ske/o-*. We verwachten dat deze veroorzaakt wordt door een voorklinker of **j* in de volgende syllabe; de precieze voorwaarden zijn echter nog onduidelijk. A priori verwachten we deze ontwikkeling dus ook te zien in de werkwoorden op *-oj*, die dan dus zouden moeten eindigen op ***ej*. Echter, pas als duidelijk is wat de precieze voorwaarden van deze klankwet zijn, is het zinvol om een reden te zoeken waarom de klankwet hier heeft plaatsgevonden.

Sommige uitgangen hebben vervolgens nog andere veranderingen ondergaan. De 1pl. is veranderd van **onjëmë* naar *-ojmë*, en de 3pl. van *-onjënë* naar *-ojnë*. Orel ziet dit als innovatieve vormen, met de *-oj* uit de 1sg. overgenomen en de uitgangen *-më*, *-në* die te vinden zijn in bijvoorbeeld *pi* ‘drinken’, 1pl. *pimë*, 3pl. *pinë*. Genesisin ziet dit daarentegen als een klankwettige ontwikkeling door wegval van de eerste **ë*. In Buzuku vinden we bij alle nasaalstammen nog de uitgang *-njënë*, en in de 1pl. zowel de uitgang *-jmë* als *-njëmë*, die over de verschillende stamtypen verdeeld zijn; bij de *onj*-stammen is de uitgang *-ojmë*.

Tot slot geef ik een volledig overzicht van de veranderingen in de werkwoorden op *-oj* en *-ej*. Om de tabel enigzins binnen de perken te houden heb ik bij de analogiestappen alleen de nieuwe, herstelde vorm gegeven, en niet de oude vorm die door analogie uit het systeem verdwenen is.

Albanees	Buzuku		Proto-Albanees	quasi-PIE
-oj	<-onj		◀◀*-ājn	<*-eh ₂ -n-io-m
-on			◀◀*-ān	◀◀*-eh ₂ -n-i-s
-on			◀◀*-ān	◀◀*-eh ₂ -n-i-t
-ojmë		<*-ojnëmë	<*-ājnëmë	<*-eh ₂ -n-io-me
-oni			<*-āni	◀◀*-eh ₂ -n-i(e)-te
-ojnë	<-onjë		<*-ājnënë	<*-eh ₂ -n-io-nti
-ej	<-enj		◀◀*-ōjn	<*-i-eh ₂ -n-io-m
-en			◀◀*-ōn	◀◀*-i-eh ₂ -n-i-s
-en			◀◀*-ōn	◀◀*-i-eh ₂ -n-i-t
-ejmë		<*-ejnëmë	<*-ōjnëmë	<*-i-eh ₂ -n-io-me
-eni			<*-ōni	◀◀*-i-eh ₂ -n-i(e)-te
-ejnë	<-enjënë		<*-ōjnënë	<*-i-eh ₂ -n-io-nti

3 Werkwoorden op -uaj en -yej

3.1 Wegval van intervocalische consonanten

De vraag is nu waarom er werkwoorden zijn op -uaj en -yej. Het is onwaarschijnlijk dat in een beperkte groep werkwoorden de oppositie $*\text{-}\acute{a}n : *\text{-}\acute{a}n\acute{e}m\acute{e}$ niet is gladgetrokken tot $*\text{-}\acute{a}n : *\text{-}\acute{a}n\acute{e}m\acute{e}$, maar tot $**\text{-}\acute{a}n : **\text{-}\acute{a}n\acute{e}m\acute{e}$, terwijl de andere analogie productief is geworden. Daarom zal ik proberen een andere oorzaak te vinden.

In het Albanees bestaan er de volgende werkwoorden op -uaj en -yej:

<i>bluaj</i> ‘vermalen’	<i>fyej</i> ‘beledigen’
<i>druaj</i> ‘vrezan’	<i>gërryej</i> ‘schrappen’
<i>gatuaj</i> ‘voorbereiden’	<i>kryej</i> ‘bereiken’
<i>gjuaj</i> ‘jagen’	<i>lyej</i> ‘smeren’
<i>kruaj</i> ‘krabben’	<i>ngjyej</i> ‘verven’
<i>luaj</i> ‘spelen’	<i>ryej</i> ‘lijden’
<i>paguaj</i> ‘betalen’	<i>rrëfej</i> , Buz. <i>rëfyenj</i> ‘vertellen’
<i>pruaj</i> ‘brengen’	<i>shqyej</i> ‘breken’
<i>quaj</i> ‘noemen’	<i>thyej</i> ‘breken’
<i>ruaj</i> ‘behouden’	<i>vyej</i> ‘waard zijn’
<i>rruaj</i> ‘scheren’	<i>yej</i> ‘wakker blijven’
<i>shkruaj</i> ‘schrijven’	<i>zhyej</i> ‘besmeuren’
<i>shuaj</i> ‘uitdoven’	
<i>truaj</i> ‘toewijden’	
<i>vuaj</i> ‘lijden’	

Deze diftongen kunnen ook het gevolg zijn van een samentrekking van twee vocalen, bijvoorbeeld *nye* ‘knoop’ < $*n\acute{o}ë$ < $*n\acute{o}da$ ← Lat. *nōdus*. Ik zal dan ook proberen de diftongering in deze woorden te verklaren uit samentrekkingen. Een samentrekking kan veroorzaakt worden door het wegvallen van een intervocalische consonant. Er zijn in de geschiedenis van het Albanees verschillende consonanten die intervocalisch zijn verdwenen:

Klankwet 4 Intervocalische Latijnse -b- en -d- vallen weg.

Voorbeeld *mjek* ‘arts’ ← Lat. *medicus*, *kalë* ‘paard’ ← Lat. *caballus*.

Er is wel eens aangenomen dat deze zogeheten ‘wet van Meyer’ betrekking had op alle intervocalische stemhebbende consonanten. In [Demiraj 2001] laat Demiraj echter zien dat deze wet niet van toepassing is op erfwoorden en ook niet op woorden met een Latijnse g^{13} . We zullen zien dat deze conclusie van Demiraj ertoe leidt dat veel etymologieën van werkwoorden op -uaj onjuist blijken te zijn.

Klankwet 5 Intervocalische $*\text{-}w\text{-}$ valt weg.

Voorbeeld *mbyll* ‘sluiten’ < $*\text{ambi-w}\acute{a}la$ < $*h_2mb^hi\text{-}uel$ -, cf. Arm. գելում < *gelum* > ‘draaien’, Gr. εἰλέω ‘draaien’; *grykë* ‘keel’ < $*gr\acute{i}w\acute{i}k\acute{a}$ < $*g^wriHu$ - ‘nek’, cf. Skt. *grīvā*- ‘nek’, Let. *grīva* ‘riviermonding’, SKr. *grīva* ‘maan (van een dier)’.

Orel geeft in [Orel 2000, pp. 18-19] een overzicht van wat de uitkomst is van contracties van de vorm $*VwV$.

Naast deze klankwetten wordt ook wel eens (bijvoorbeeld in [Genesin 2005]) de wegval van intervocalische PIE $*\text{-}i\text{-}$ en $*\text{-}s\text{-}$ aangenomen. Voor de eerste klankwet is er maar één voorbeeld, namelijk *tre* ‘drie’ < PIE $*treies$, waar de wegval ook kan komen door het feit dat de approximant tussen twee voorklinkers staat. Echter, er zijn ook geen tegenvoorbeelden, en in sectie 3.3.8 zullen we zien dat het aannemen van deze klankwet enkele etymologieën mogelijk maakt, en dus is het aantrekkelijk deze toch aan te nemen. Van de tweede klankwet laat Kortlandt in [Kortlandt 1987] zien dat

¹³Zie dit artikel voor een fonologische verklaring van dit fenomeen.

de voorbeelden die er zijn niet kloppen, en geeft zelf tegenvoorbeelden zoals *vesh* ‘oor’ < PIE **h₂eus-o-*. Ik zal deze klankwet dan ook niet gebruiken bij het zoeken naar etymologieën.

Met behulp van de overige klankwetten zal ik etymologieën voor de werkwoorden op *-uj* en *-yej* evalueren, en, waar mogelijk en wenselijk, alternatieven geven. De meeste etymologieën die ik geef komen, tenzij anders vermeld, uit [Orel 1998] en [Genesin 2005]. Ik zal de werkwoorden op *-uj* en *-yej* pogen te herleiden tot twee klassen werkwoorden: werkwoorden van de vervoegingsklasse op **-ānj* en werkwoorden op *-ēnj*; de oorsprong, betekenis en verspreiding hiervan bespreek ik in de volgende sectie.

3.2 Het suffix *-ēnj*

Het suffix *-ēnj* komt nauwelijks in de standaardtaal voor, maar is veelvuldig te vinden in het noordelijke en oudere Gegisch. De precieze herkomst van dit suffix is onbekend; volgens Genesin haalt Demiraj het uit een heranalyse van *bēnj* als *bē-nj*. Klingenschmitt¹⁴ haalt het direct uit PIE *-n-ie/o-*, dat we ook kennen uit het Grieks en Sanskrit, bijvoorbeeld Gr. *μαράνω* ‘smoren’ < **mrh₃-n-ie/o-* en Skt. *iṣanyati* ‘doen haasten’ < **His-n-ie/o-*.

Wat de oorsprong ook zij, in het geattesteerde Albanees heeft het suffix zijn semantische functie verloren; Het in Buzuku geattesteerde *hipnj* ‘ik bestijg’ heeft als equivalent in het moderne Albanees *hip*. Toch lijkt het productief te zijn geweest in sommige dialecten, wat te zien is aan het grote aantal attestaties in Buzuku. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de consonantstammen waar het aan wordt gesuffigeerd in de indicatief enkelvoud presens verbuidingsloos zijn, dus 1/2/3sg. *hip*. Om ambiguïteit te voorkomen, is dit vervangen door 1sg. *hipnj*, 2/3sg. **hipën*. Deze hypothese wordt bevestigd door het feit dat alle consonantstammen in Buzuku zonder dit suffix alternantie laten zien in het paradigma, zoals *njoh* ‘kennen’, 2/3sg. *njeh*, 2pl. *njihni*. Er zijn echter ook werkwoorden met alternantie en het suffix, zoals *ņčilinj* ‘openen’, 3sg. *ņčelën*, wat laat zien dat het suffix zich verder ook analoog heeft verspreid (het moderne Albanees heeft *çel*).

Bij werkwoorden eindigend op een klinker kon dit ook gesuffigeerd worden, met een diftongering tot gevolg. Een voorbeeld hiervoor is het werkwoord *di* ‘weten’, dat een afgeleide vorm *ndiej* ‘bespeuren’ < **n-di-ēnj* heeft. Als dit gebeurt met een werkwoord op **-ā* verwachten we dus **-ā-ēnj* > **-ānj* > *uj*.

3.3 werkwoorden op *-uj*

3.3.1 Latijnse leenwoorden

Het woord *shkruaj* ‘schrijven’ is duidelijk gerelateerd aan het Latijnse *scribere*. Als we aannemen dat is geleend in het Proto-Albanees, dan moeten we hiervoor **skriwānj-* reconstrueren¹⁵. Door het wegvallen van de intervocalische **b* verwachten we nu een contractie van klinkers. Aangezien de **i* pretonisch gereduceerd wordt tot **ē*, heeft er een ontwikkeling **skriwānj-* > **škrēānj-* plaatsgevonden. We zien dus dat **ēā* net als **āē* samentrekt tot **ā* > *ua*.

De vraag is nu wat de chronologische relatie is tussen de ontwikkeling **ēā*, **āē* > **ā* en het analoge herstel van **-ānj* in de werkwoorden op *-oj*. Er zijn twee mogelijkheden:

- De samentrekking **ēā*, **āē* > **ā* vond plaats voor het analogisch herstel. In dit geval moeten we aannemen dat dit herstel niet heeft plaatsgevonden in de werkwoorden op *-uj*, omdat deze in het gehele presens een lange klinker **ā* hadden, en de basis tot het analogisch herstel niet aanwezig was.

¹⁴In een niet-gepubliceerde handout.

¹⁵Aangezien de geërfde PIE intervocalische **b^(h)* niet wegvalt, maar de geleende Latijnse intervocalische *b* wel, moet hiertussen een verschil zijn geweest in het Proto-Albanees. De verklaring gegeven in [Demiraj 2001] is dat in het Balkanromaans de intervocalische *b* gelenieerd was tot [β] en in het Albanees geleend werd als **w*.

- De samentrekking vond plaats na het analogisch herstel. In dit geval vindt de samentrekking plaats in alle vormen in het presens, wat de aanwezigheid van *ua* in het gehele paradigma verklaart.

Hoewel we niets kunnen uitstellen, verkies ik de tweede verklaring. In het eerste geval is het immers aannemelijk dat bij een herstructurering van de werkwoordsklasse op *-ǻn* gekozen zou worden voor de lange klinker, omdat er op dat tijdstip al een categorie werkwoorden in de taal zou zijn met **-ǻn* in zowel het enkelvoud als meervoud, namelijk de werkwoorden die hun lange klinker te danken hebben aan een eerdere contractie. In dit geval zouden we ***-uaj* in plaats van *-**-oj* in alle uitgangen verwachten. Bij de tweede verklaring stuiten we niet op dergelijke problemen, en daarom is deze het meest aannemelijk.

Op grond van deze ontwikkelingen kunnen we de volgende relatieve chronologie van klankwetten opstellen:

1. Vervanging van kwantiteitsoppositie door kwaliteitsoppositie in klinkers: ‘PIE’ **ē, *ā* > PALb. **ā*, ‘PIE’ **ō* > PALb. **ö*.
2. Reductie (en verlies) van finale lettergrepen.
3. Rekking van beklemtoonde **ā, *ō* voor syllabefinale resonanten.
4. Analoog herstel van de korte klinkers **ā* en **ö* in de werkwoorden op respectievelijk **-ǻn* en **-ǿn*.
5. Samentrekking van **ēā* en **āē* tot **ā̇*, en van **ōö* en **öō* tot **ö̇*.
6. Diftongering van **ā̇* tot *ua* en **ö̇* tot *ye*; verschuivingen **ā* > *o* en **ö* > *e*.

Uit vergelijkbare samentrekkingen vinden we dan de volgende etymologieën, zoals beschreven in [Orel 1998]:

Albanees		Proto-Albanees		Latijn
<i>shkruaj</i> ‘schrijven’	<	<i>*škrǻǻn</i>	<	<i>*skriwǻnj-</i> ← <i>scribere</i>
<i>vuaj</i> ‘lijden’	<	<i>*wǻǻn</i>	<	<i>*wiwǻnj-</i> ← <i>vīvere</i> ‘leven’
<i>truaj</i> ‘toewijden’	<	<i>*trǻǻn</i>	<	<i>*tradǻnj-</i> ← <i>tradere</i> ‘overhandigen’
<i>rruaj</i> ‘scheren’	<	<i>*rrǻǻn</i>	<	<i>*rradǻnj-</i> ← <i>rādere</i>

Bij deze tabel moeten een aantal opmerkingen gemaakt worden. Ten eerste laten *shkruaj* en *vuaj* zien dat de pretonische klinker **i* al voor de samentrekking gereduceerd moet zijn geweest tot **ǻ*, omdat we anders een geumlaute uitkomst verwachten, bijvoorbeeld **škrōǻn* > ***shkryej*. Ten tweede heeft *vuaj* een zekere semantische ontwikkeling ondergaan, waarschijnlijk via ‘[pijn/ziekte] beleven’ naar ‘lijden [aan pijn/ziekte]’. Ten derde geeft Orel in [Orel 1998] voor *rruaj* een alternatieve Proto-Albanese vorm **wrǻǻn-*, met als cognaat het Griekse *ῥήγνυμι* ‘breken, verscheuren’; dit zou zich dan ontwikkeld hebben tot **rrǻǻǻn-* > **rrǻǻǻn*. De intervocalische PIE **-g-* valt echter niet weg, dus deze etymologie kunnen we uitsluiten.

Voor *pruaj* ‘brengen’ heb ik in de literatuur geen etymologie kunnen vinden. Ik stel voor het te beschouwen als een ontlending aan het Latijnse *prōdere* ‘te voorschijn brengen’. Dat is dan in het Albanees geleend als **prǻdǻnj-*, wat moeiteloos in bovenstaande tabel past.

Orel geeft als etymologie voor *shuaj* ‘uitdoven’ een ontlending van het Latijnse *subjugāre* ‘onderwerpen’. Er zijn echter een aantal problemen hiermee: de intervocalische *g* hoort niet weg te vallen en de *b* is niet intervocalisch. Als alternatief stel ik een ontlending aan het Latijnse *sēdāre* ‘kalmeren’, dat in het Latijn ook al de juiste betekenis kon hebben, bijvoorbeeld *flammam sēdāre* ‘vuur uitdoven’. Klankwettig levert een ontlending **sedǻnj-* ook precies *shuaj* op.

3.3.2 *gatuaj* ‘voorbereiden’

Dit woord moet waarschijnlijk gekoppeld worden aan het Slavische **gotovati*, dat hetzelfde betekent. Na het wegvallen van de intervocalische **-v-* krijgen we dan een samentrekking dat inderdaad de gewenste diftong oplevert; vergelijk *patkua* ‘hoefijzer’ ← Slav. **podǫkovǫ*.

Er moet nog wel verklaard worden waarom dit een nasaalpresens is geworden. Slavische werkwoorden werden namelijk meestal geleend als werkwoorden op **-tj-*, zoals *buças* ‘donderen’ ← Slav. **bučati* en *grabis* ‘stelen’ ← Slav. **grabiti*; we zouden dus ***gatuas* verwachten. Volgens Orel komt dit omdat het een oud leenwoord is; als ander voorbeeld geeft hij *pǣgǣj* ‘besmeuren’ ← Slav. **poganiti*. Dit is echter niet parallel, omdat dit ook al in het Slavisch een nasaal suffix had. Het is mogelijk dat **gatuas* na de diftongering terecht kwam in de klasse van werkwoorden op *-uaj* vanwege de diftong in de laatste syllabe. Een andere mogelijkheid, gegeven door Jokl in [Jokl 1931], is dat het een denominatief is, afgeleid van het Slavische **gotovǫ* ‘klaar, gereed’; het Proto-Albanees zou dan **gotowǎnj-* zijn; het probleem is dat **gotovǫ* zelf niet in het Albanees gevonden is; er is wel *gat* ‘bereid’ en *gati* ‘bereidheid’, dat Orel ziet als secundaire vormen afgeleid van *gatuaj*. Hoe dan ook lijkt een reconstructie **gotowǎnj-* waarschijnlijk, dat klankwettig *gatuaj* oplevert.

Orel merkt op in [Orel 2000, p. 38] dat een Slavische onbeklemtoonde **o* regelmatig in het Albanees een *a* oplevert, zoals in *matukǣ* ‘schoffel’ ← Slav. **motyka* en *karrup* ‘fuik’ ← Slav. **korupǫ*.

3.3.3 *paguaj* ‘betalen’

Hiervoor *paguaj* ‘betalen’ is het aannemelijk om een ontleening aan het Italiaanse *pagare* aan te nemen. De diftongering komt volgens Jokl uit het Italiaanse preteritum; de 3sg.pret. luidde in het Ouditaliaans *-áo*, Sicilisch *-au*. Dit kan dan geleend zijn als **pagawǎnj-*, wat precies het Albanese woord geeft. Er bestaat in het Albanees ook een nevenvorm *pagoj*, die secundair lijkt en wellicht gevormd is op de aoristus *pagova*.

3.3.4 *gjuaj* ‘jagen’

Dit woord is binnen het Albanees verbonden met het zelfstandig naamwoord *gjah* ‘jacht’. De etymologie hiervan is onzeker. Het is aantrekkelijk om het te verbinden met het Oudhoogduitse *jagōn* ‘jagen’, waarvan de etymologie ook onbekend is. Het probleem is echter dat een intervocalische **g* niet wegvalt in het Albanees. Genesis verbindt het met Lat. *sāgīre* ‘bespeuren’ en Gotisch *sōkjan* ‘zoeken’, en komt tot een reconstructie **seh₂g-*; dit heeft echter hetzelfde probleem; hierom lijkt het mij toch het waarschijnlijkst om het te verbinden met *jagōn* en aan te nemen dat het een ontleening is uit dezelfde voor-Indo-Europese taal. Het Albanees laat dan wel zien dat de oorspronkelijke taal geen **g* had, maar we kunnen wel een oervorm **jaya* aannemen, die in het Proto-Albanees (of wellicht eerder) geleend is als **jaxa*, met denominatief **jaxǎnj-*, en dat in het Germaans is opgevat als /g/. Het probleem hier is dat het niet helemaal duidelijk is of de Proto-Albanese intervocalische **x* wel wegvalt, maar de formatie kan ook later in de geschiedenis van het Albanees zijn gemaakt als **gjahon-*; hoe dan ook is het duidelijk dat deze twee woorden met elkaar verbonden moeten worden.

3.3.5 *kruaj* ‘krabben’

Volgens Orel hangt dit samen met de Indo-Europese wortel **greb^h-* ‘krabben’, met een onregelmatige verstemlozing in de anlaut; wederom wordt hier dan niet het verdwijnen van de intervocalische **b^h* verklaard. Genesis haalt het uit een fiëntief van de PIE wortel **(s)ker-* ‘krabben’, dus **kr-eh₁-* > **krǎ*, dat dan later het suffix *-ǣnj* gekregen heeft. Dit is echter onwaarschijnlijk, omdat deze fiëntiva in het Proto-Albanees waren opgegaan in de werkwoorden op **-ǣnj-*, en we hebben gezien dat er hier geen diftongering optreedt. Als alternatieve etymologie stel ik een ontleening aan het Germaans voor; in

het Oudhoogduits is er een werkwoord *krouwōn* ‘krabben’. Dit wordt in het Albanees geleend als **krowānj-*, wat precies het Albanese *kruaj* oplevert.

3.3.6 *luaj* ‘spelen’

Dit woord is ingewikkelder. Een woord dat hiermee samenhangt is *loz*, dat ook ‘spelen’ betekent. Volgens Orel zijn deze respectievelijk afkomstig uit PALb. **lādēnj-* en **lādj-*; als cognaat geeft hij het Slavische **ladъ* ‘orde, vrede’. Het probleem is echter weer dat bij erfwoorden de intervocalische **d^h* niet wegvalt; vergelijk *lodēr* ‘speelgoed’. Bovendien moet er in dit geval verklaard worden waarom er twee verschillende denominativa gebouwd zijn op een woord **lāda-*, dat zelf geen spoor achterlaat in het moderne Albanees. Volgens Meyer is het een leenwoord uit het Latijnse *lūdere* ‘spelen’, wat inderdaad klankwettig *luaj* oplevert, maar dit verklaart *loz* niet. De meest voor de hand liggende oplossing is nu wellicht dat *luaj* inderdaad uit het Latijn geleend is en dat *loz* een erfwoord is. In [Demiraj 2001] verbindt Demiraj *loz* met *lodhem* ‘moe worden’ < **leh₁d-*, cf. Got. *letan* ‘laten’, Gr. *ληδῆν* ‘moe worden’, wat dus impliceert dat *loz* afkomstig is van **leh₁d-ie/o-*, waarbij de betekenis ‘spelen’ dus een latere ontwikkeling moet zijn.

3.3.7 *quaj* ‘noemen’

Voor het woord *quaj* ‘noemen’ kunnen we wel een mooie Proto-Indo-Europese etymologie geven. In Buzuku verschijnt dit werkwoord als *kluonjēñē*. Het ligt voor de hand om dit te verbinden met de PIE wortel **kleu-* ‘luisteren’. In dit geval lijkt **klewānj-* een goede reconstructie. Dit kunnen we zien als een denominatief van **klewa-* < PIE **kleuos* ‘roem’, cf. Gr. *κλέος*, Skt. *śrávas*.¹⁶ Dit levert inderdaad gewoon *quaj* op, als we aannemen dat de **k* voor een **l* gedepalataliseerd wordt; anders zou de Albanese reflex wellicht **thuj* zijn. Dit is echter het geval in het Albanees, zoals in *gju* ‘knie’, Geg. *gjû* < PALb. **gluna* < **gnu-no*, cf. Gr. *γόνυ*, Lat. *genu*, Skt *jānu-*; zie [Genesin 2005, pp. 21-22].

3.3.8 *bluaj* ‘vermalen’, *druaj* ‘vrezén’

bluaj is volgens Orel geleend uit het Latijnse *molere*, wat echter **bloj* zou opleveren. Klingenschmitt wijst in [Klingenschmitt 1982] op de Oudgegische vorm *blo*, en leidt het af van de PIE wortel **melh₂* ‘vermalen’, en wel *blo* < **mlh₂-ie-t*. Het nasaalsuffix zou dan secundair zijn, en de keuze voor een werkwoord op *-uj* in plaats van *-oj* zou komen uit de 1sg. **bluo* < **mlh₂-ioH* en de 1pl. **bluomē* < **mlh₂-io-me*; de ontwikkeling vergelijkt hij met *perđāj* ‘verspreiden’, Buz 1sg. *pěrdā* < **dh₂ioH*, 3sg. *perda* < **dh₂iet*. Deze verklaring is naar mijn mening in principe juist, ware het niet dat de uitgangen niet overeenkomen met wat we eerder hebben gereconstrueerd. Ik reconstrueer liever **mlh₂iom*, **mlh₂it*. Het eerste levert waarschijnlijk **blāja* > **blua* op¹⁷, het tweede in principe **balit*; waarschijnlijk dat het in een eerder stadium al is vervangen door **blāt*, dat wel *blo* oplevert. Er zijn nu dus twee mogelijkheden: ofwel er is een presens *bluaj* gevormd naar aanleiding van de 1sg. **blua*, of achter de stam **blo-* is het suffix **-ēñj* gevoegd, wat ook **bloēñj* > *bluaj* oplevert.

Een vergelijkbare ontwikkeling heeft *druaj* ‘vrezén’ waarschijnlijk ondergaan; in Buzuku vinden we 1sg. *druo*, 3sg. *dro*, 2pl. *droni*, 3pl. *druonē*. De precieze etymologie hiervan is onduidelijk. Volgens Orel heeft het te maken met het Letse *druvas* ‘angst’ en het Litouwse *draūsti* ‘verjagen’, op grond waarvan we wellicht Proto-Albanees **drewam* willen reconstrueren, maar zonder andere cognaten is dit nog zeer speculatief.

3.3.9 *ruaj* ‘bewaken’

Tot slot is er nog *ruaj* ‘bewaken, behouden, observeren; wachten’. Dit heeft in elk geval te maken met *rojē* ‘bewaking’, wat een ontlening uit het Slavische **chroniti* ‘be-

¹⁶In [Orel 2000, pp. 218-219] worden meerdere voorbeelden gegeven van Proto-Indo-Europese nomina met een *s*-suffix die in het Proto-Albanees terecht komen in de productieve klasse op **-a*.

¹⁷Het is niet duidelijk of de wegval van intervocalische **j* een diftong geeft of niet; waarschijnlijk is de ontwikkeling echter te vergelijken met *druo*.

waken’, zoals Meyer voorstelt, onwaarschijnlijk maakt. Volgens Barić komt het van **wrānj-*, maar dit verklaart noch de anlaut (die zou hiermee ***rr-* moeten zijn), noch de diftongering. Volgens Matzinger hoort het bij de wortel **reh₁d^h*, vergelijk OKS *raditi* ‘zich zorgen maken’, OI *imradi* ‘denken’, met **reh₁diom* > **roz*, **reh₁dit* > **ro*, waar dan een secundair suffix *-ën* achter gezet is. Hier is wederom het probleem dat de intervocalische **d^h* niet weg hoort te vallen. Hetzelfde probleem heeft Orel, die het betreft met *rókja* ‘verzorgen’ en het Griekse ἀφῆγω ‘verdedigen’.

Met de tweede betekenis in gedachten stel ik een Proto-Albanese reconstructie **rāwānj-* voor, dat afkomstig is van PIE **h₁roh₁-u-eh₂* ‘rust’, cf. Gr. ἐρωή, PGm. **rōwō* > OHD *ruowa*, OE *row*, ON *ró* (zie [Beekes 2009]). Dit zelfstandig naamwoord zou in het Proto-Albaanes **rāwā* ‘rust’ worden, waarvan een denominatief **rāwānj-* ‘rust nemen’ gemaakt is. Dit heeft zich vervolgens semantisch ontwikkeld via ‘rust nemen’ naar ‘wachten’ en vervolgens ‘bewaken’.

3.4 Werkwoorden op -yej

Zoals gezegd verwachten we dat de diftong in werkwoorden op *-yej* afkomstig is uit een samentrekking door de wegval van intervocalische consonanten. Deze samentrekking moet van de vorm **ëö* > *ye* of **öë* > *ye* zijn. Naast de klankwetten die in sectie 3.1 behandeld zijn stel ik de volgende ontwikkeling voor¹⁸:

Klankwet 6 Een intervocalische Proto-Albanese **lj-* ontwikkelt zich tot **l̄* > **j-*. Deze **j-* valt in een cluster van de vorm **vj̄* weg, met een samentrekking van klinkers tot gevolg.

Een voorbeeld hiervoor is het werkwoord *fyej* ‘beledigen’. Volgens Orel is dit een denominatief van *faj* ‘schuld, zonde’. Dit moet te maken hebben met het Latijnse *fallere* ‘bedriegen’, en Orel stelt een ontlening aan een Romaanse vorm **fallia* voor. Voor het Proto-Albaanes kunnen we dan **falja* en een denominatief **faljānj-* reconstrueren, dat zich ontwikkelt tot **fajōn* > **fëön* > *fyej*.

In Buzuku vinden we het werkwoord *fëjenj* ‘zondigen’. Ook dit lijkt te maken te hebben met *faj*, maar gezien het betekenisverschil is het niet aannemelijk dat *fëjenj* zich heeft doorontwikkeld tot *fyej*. Het is het aantrekkelijkst om *fëjenj* als een latere afleiding van *faj* te zien, na samentrekking door wegval van de intervocalische **j-* < **lj-*.

Ook in *vyej* ‘waard zijn’ heeft waarschijnlijk dezelfde ontwikkeling plaatsgevonden. De aantrekkelijkste etymologie is om dit te beschouwen als een ontlening aan het Latijnse *valēre* ‘waard zijn’, wat in het Proto-Albaanes **waljānj-* wordt, dat zich dan ontwikkeld tot **wajōn-* > *vyej*. Er is ook een variant *vlej*, dat wellicht te verklaren is als we aannemen dat hier de pretonische **a* wegviel voordat de intervocalische **lj* dat deed.

Een voorbeeld van een andere aard is *yej* ‘wakker blijven’. Hierin ziet Orel een denominatief van *yll* ‘ster’. De etymologie van dit woord is nog niet helemaal duidelijk; Orel reconstrueert **skīwila*, een afleiding van **skijā* > *hije* ‘schaduw’, verbonden met Gr. σκιά, Skt. *chāyā-*, terwijl Beekes in [Beekes 1995] het liever ziet als **h₁us-lo-*, verbonden met het Griekse εὔω ‘verzengen’. Hoe het ook zij, het lijkt erop dat deze denominatief afgeleid is van het meervoud *yje* < **ūlai* <? **h₁us-loi*, omdat we anders ***ylloj* zouden verwachten. We kunnen dus voor (een stadium na) het Proto-Albaanes **ylojn-* reconstrueren.

Als de tweede lettergreep niet beklemtoond werd bleef de *j* < **l̄* intact, zoals in *faj* < **falja* en *fëmijë* ‘kind, familie’ ← Lat. *familia* ‘familie’. Veel voorbeelden hiervoor zijn te vinden in mannelijke woorden die een wisseling sg. *-ll* tegenover pl. *-j* laten zien, veroorzaakt door de palataliserende meervoudsuitgang **i* < **-ai* < **-oi*, zoals *avull* ‘stoom’ < **abula* < **nb^h(H)os*, pl. *avuj* < **abulai* < **nb^h(H)oi*.

¹⁸Deze ontwikkeling is ook minder expliciet te vinden in [Orel 1998, p. 107].

De ontwikkeling van de intervocalische Latijnse *-j-* heeft mogelijkwijs parallel gelopen aan deze ontwikkeling; vergelijk *maj* ‘mei’ ← Lat. *Māius* naast *taftar* ‘trechter’ ← Rom. **traiectārium* (Lat. *traiectōrium*). De data hiervoor is helaas te beperkt om met grote zekerheid een algemene wet op te stellen.

Met behulp van deze klankwet en de eerdere probeer ik nu ook voor de rest van de werkwoorden op *-yej* een etymologie te geven.

3.4.1 *lyej* ‘smeren’

Het woord *lyej* ‘smeren’ heeft waarschijnlijk te maken met het Griekse ἔλαιον ‘olijfolie’, Dor. ἔλαιον. We kunnen veronderstellen dat dit geleend is als **elajwa-*, waar een denominatief **elajwānj-* van gemaakt is; na het wegvallen van de intervocalische **-jw-* krijgen we dan een diftongering, die door de **-j-* gepalataliseerd wordt.

3.4.2 *zhyej* ‘besmeuren’

Dit lijkt een denominatief te zijn van *zhul* ‘stof’. De etymologie hiervan is onbekend, en daarom kunnen we ook niet beoordelen wat ervoor gezorgd heeft dat de intervocalische **l* wegviel; voor het Proto-Albanees zouden we **žuljānj-* kunnen reconstrueren, maar dit is nog zeer speculatief zonder informatie uit andere talen.

3.4.3 *kryej* ‘bereiken’

Dit lijkt verband te houden met *krye* ‘hoofd’. Als we dit willen betrekken bij PIE **krh₂-es-* ‘hoofd’¹⁹ (Gr. *κρᾶνίον* ‘schedel’, Skt. *śiras-* ‘hoofd’), dan lijkt het het aantrekkelijkst om **krh₂-os-no-* te reconstrueren voor het Albanees, wat vergelijkbaar is met Gr. *κᾶρᾶ* ‘hoofd’, pl. *κᾶρῆνα* < **krh₂-es-n-h₂*. Als we deze etymologie accepteren, dan moet dit denominatief van late datering zijn, omdat de finale **-n* dan al wegevalen moet zijn. Hoe precies een formatie als **krye-ɔj* samengetrokken is, is dan niet helemaal duidelijk; wellicht is het werkwoord gevormd naar analogie met andere werkwoorden op *-yej*.

3.4.4 *ngjyey* ‘verven’ en *trushkyej* ‘stelen uit een heiligdom’

ngjyey is volgens Orel een ontleening aan het Latijnse *unguere* ‘smeren’. Een directe ontleening (tot **ungwānj-*) verklaart echter noch de diftongering noch de palatalisatie. Bij mijn weten is er nog geen afdoende verklaring voor dit feit; wellicht dat er hier gekeken moet worden naar een vulgair Latijnse afleiding van *unguere*. Een mogelijkheid is bijvoorbeeld **unguālia*, waarvan in het Albanees een denominatief **ungwājānj-* van gemaakt, wat vervolgens een ontwikkeling doormaakt analoog aan *fyej*. Het probleem is natuurlijk dat een dergelijke verklaring bijzonder speculatief is als er geen Romaanse bronnen zijn die op een dergelijke vorm wijzen.

Hetzelfde geldt voor *trushkyej* ‘stelen uit een heiligdom’, dat Orel afleidt uit Rom. **trumpiscāre* (gebaseerd op het Latijnse *triumphāre* ‘triumferen’), maar wederom verklaart dit noch de diftongering, noch de palatalisatie; ook hier moet waarschijnlijk een andere Romaanse vorm aangenomen worden. Een concatenatie van suffices zoals in een Romaanse vorm **triumphiscālia* lijkt echter ook onaantrekkelijk.

3.4.5 *rrëfej* ‘vertellen’

Dit woord is ook problematisch. Het wordt in deze paragraaf behandeld om de in Buzuku geattesteerde vorm *rëfyenj* is. Orel ziet dit als een ontleening aan het Latijnse *referre* ‘vertellen’ (1sg. *referō*), maar dan moet verklaard worden waarom de *r* wegvalt. Çabej ziet het als een ontleening uit het Griekse *φᾶνω* ‘tonen’ na de monoftongering van *α* tot [ɛ]; dit verklaart echter de diftongering niet.

Een alternatieve verklaring wordt gegeven door Genesin, die het ziet als een samentrekking uit **rē-θō-ën*, waarbij de stam komt uit de PIE wortel **keHs-* ‘aanwijzen’,

¹⁹Zie [Beekes 2009] voor meer informatie over deze reconstructie.

cf. Ved. *śāsti* ‘instrueren’, OAv. *sāsti* ‘onderwijzen’. Het vreemde is hier natuurlijk de ontwikkeling $*k > f$; we verwachten immers $**th$, zoals in *thom* ‘spreken’ < $*keHs-mi$ van dezelfde wortel. Dezelfde wisseling zien we echter optreden in het Oudgegisch: Het woord *uthullë* ‘azijn’ bij Buzuku komt voor als *ufullë* bij Bogdani. Ook is er het *fle* ‘slapen’ dat Genesin naar Klingenschmitt in [Klingenschmitt 1981] afleidt uit een wortel $*klei-$, verder geattesteerd in het Tochaarse A *klis-*, B *klänts-* ‘slapen’²⁰. De precieze redenen waarom de $*k$ ontwikkelt tot f zijn onduidelijk; pas als duidelijk is wat de conditionering is kunnen we een oordeel vellen over de betrouwbaarheid van deze etymologie.

Wel moet opgemerkt worden dat als deze etymologie correct is, dat dan het na-saalsuffix vrij oud moet zijn. De intervocalische $*-s-$ valt namelijk niet weg, dus de reden dat deze verdwenen is, moet een reductie van de cluster zijn in $*koHsnië/o-$. Deze reductie heeft al plaatsgevonden vóór het verdwijnen van klinkerlengte (en dus voor het Proto-Albanees), zoals we kunnen zien aan PIE $*krosno- > *krasna- > *krāna- > *krāna- > krua$ ‘fontein, bron’. Het is onwaarschijnlijk deze ontwikkeling zich na het analogisch herstel van klinkerlengte in de werkwoorden op $-oj$ en $-ej$ nog eens heeft plaatsgevonden; er zijn geen directe voorbeelden, maar aangezien het herstel van de klinkerlengte plaatsvond na de reductie van finale lettergrepen, is het aannemelijk dat tegen die tijd de onbeklemtoonde interne lettergrepen ook al verdwenen waren. In dat geval moeten woorden als *proshmoj* ‘lasteren’ ← Lat. *proximāre* ‘benaderen’, *dëshmoj* ‘getuigen’ ← Lat. *testimōnium* ‘getuigenis’, *kreshmë* ‘vasten’ ← Lat. *quadragēsima* na het herstel van de klinkerlengte in werkwoorden op $-oj$ en $-ej$ al clusters van de vorm $*-sm-$ gehad hebben. Aangezien deze $*-s-$ niet verdwenen is, is het onwaarschijnlijk dat een cluster $*-sn-$ wél simplificeerde tot $*-n-$ met klinkerrekking tot gevolg. Dit betekent dat de $*s$ uit $*koHsnië/o-$ al voor het Proto-Albanees verdwenen is; voor het Proto-Albanees moeten we dus $*wretšönja-$ reconstrueren²¹. Als dit correct is, dan betekent dat dat *rrëfej* de verwachte vorm is, en *rëfyenj* moet een analoge vorm zijn. Als we echter bereid zijn om *rrëfej* als de oorspronkelijke vorm te zien, dan is een ontleening aan Gr. $\varphi\acute{\alpha}\nu\omega$ wellicht minder problematisch.

Een even speculatief alternatief is om het toch te zien als een ontleening aan Lat. *referre*, met als Proto-Albanese vorm $*refernja-$ ²². In een reconstructie als deze verwachten we dat de cluster $*-rnj-$ versimpelt wordt tot $*-nj-$, met een rekking van de klinker tot gevolg. Hetzelfde is mogelijk gebeurd in *ziej* ‘koken’, dat door Orel in [Orel 1998] gereconstrueerd wordt als $*džernja-$ < PIE $*g^{wh}er-$, cf. Arm. ջեր < *jer* > ‘warmte’, Gr. $\theta\acute{\epsilon}\rho\omicron\mu\alpha$ ‘warm worden, branden’, OI *fogeir* ‘verwarmen’, Skt. *hāras-* ‘gloed’, waar we een ontwikkeling $*džernja > *žēn > *ziej$ moeten veronderstellen. Voor *refyenj* kunnen we dan een ontwikkeling $*refernja- > *rēfēn > *rēfōn$ veronderstellen, waarbij de ronding veroorzaakt wordt door de $*f$. De ontwikkelingen zijn echter nog niet volledig duidelijk. In *bie* ‘brengen’ vinden we immers een vergelijkbare ontwikkeling $bie < *bē^{23} < *bera- < *b^{h}er-$, maar zonder de ronding van de $*ē$. Er is meer onderzoek nodig naar de rekking van PALb. $*ē$ door wegval van $*r$ om vast te stellen of deze ontwikkeling plausibel is, of dat de problematische etymologie $*wretšönj-$ te prefereren is.

Als we de ronding van de $*ē$ door een voorgaande $*f$ als mogelijkheid zien, dan is het mogelijk om een alternatieve ontwikkeling van *fyej* en *vyej* op te stellen, namelijk $fyej < *fōn < *fēn < *fējen < *faljānj-$ en een analoge ontwikkeling voor *vyej*. Dit is echter niet mogelijk, want als men deze ontwikkeling accepteert, dan impliceert dat dat Buz. *fējenj* en *fyej* hetzelfde woord zijn. Enerzijds is dit semantisch onwaarschijnlijk,

²⁰In [Rix 2002] is de betekenis van deze wortel ‘leunen’ en worden er veel meer cognaten gegeven, zoals Av. *sraiiata*, Gr. $\kappa\lambda\acute{\iota}\nu\omega$ ‘leunen’, Lat. *dēclīnāre* ‘afbuigen’, OHD *hlinēn* ‘leunen’, Skt. *śrāyate*. Wellicht is de betekenis in het Albanees en het Tochaars secundair.

²¹Klingenschmitt is in [Klingenschmitt 1981] er niet uit of het Albanese prefix $*rrē-$ een ontleening is uit het Latijnse *re-*, of geërfd is uit $*ure-$, dat ook aan het Latijn ten grondslag niet. Zonder hierover een uitspraak te doen reconstrueer ik het tweede.

²²Deze ontleening past niet volledig in het patroon van Latijnse leenwoorden in het Proto-Albanees. Wellicht kunnen we een analogie aannemen met de verscheidene vormen in het paradigma zonder themavocaal, bijv. 2sg. *refers*, 3sg. *refert*.

²³In [Klingenschmitt 1981] ziet Klingenschmitt de uitkomst *bie* als $/bje/$ en beschouwt de *ie* als de reguliere ontwikkeling van PALb. e , dus $bie < *be < *ber$. Fonologisch is dit woord echter $/bie/$, en dit kan dus niet uit de klankwet $je < *e$ komen; zie [Orel 2000, p. 3-7] voor meer informatie over deze klankwet.

en anderzijds laat dit zien dat deze veronderstelde samentrekking *-ëje- > *-ē-* na Buzuku zou zijn. Anderzijds laat Buz. *rëfyenj* zien dat de ronding van de **ē* daarvoor heeft plaatsgevonden. Dit gaat niet samen, en dus is het te preferen vast te houden aan onze eerder gevonden ontwikkeling voor deze woorden.

3.4.6 *gërryej* ‘schraper’

Volgens Genesis is de etymologie van dit woord onduidelijk. Volgens Orel is het een denominatief van *gërrësë* ‘schraper’, wat afkomstig zou zijn uit Proto-Albanees **garatjã*. We zouden dan een werkwoorde **garatjãnj-* verwachten; het probleem is echter dat de *-s- < *-tj-* in deze positie niet wegvalt, zoals te zien is in *pësoj* ‘lijden’ $< *patjãnj-$ ← Lat. *patior*. Er moet dus een andere etymologie gevonden worden. Genesis merkt op dat er een hoop werkwoorden zijn, allemaal met de betekenis ‘krabben’, zoals *gërvisht*, *gerdhuc*, *gërrhit*, *gërruc*, *grith* en *gris*, en dat deze woorden makkelijk onderhevig kunnen zijn aan onomatopöësis en fonosthetiek; dit maakt het lastig om een precieze etymologie te geven.

3.4.7 *thyej*, *shqyej* ‘breken’

Ook van *thyej* is de etymologie onduidelijk. Orel reconstrueert **tšãinja*, gebaseerd op de wortel **kēi-* ‘scherp maken’, cf. Skt. *śisāti*, Arm. *սր* $< sur >$ ‘zwaard’, en *thikë* ‘mes’ in het Albanees zelf. Het probleem is hiermee dat we verwachten dat deze Proto-Indo-Europese diftong in het Proto-Albanees al gemonoftongeed is, waarschijnlijk tot *i²⁴*, en dan verwachten we dus geen diftongering in het Albanees. Barić betreft het liever bij de wortel **kes-* ‘snijden’, cf. Skt. *śāsti*, Lat. *carēre* ‘missen’; als we dit aannemen verwachten we in het Albanees echter **tšesãnj-*, wat ***thesoj* op zou leveren.

Even problematisch is *shqyej*. Orel reconstrueert PIE **sken-* maar de oudste attestatie is *skluej*. Hierom betreft Genesis het bij de wortel **kelh₂-* ‘slaan’, cf. Gr. *κλάω* ‘afbreken’²⁵, Lat. *percellere* ‘slaan’, Lit. *kalù* ‘slaan’, waarna we een ontwikkeling krijgen analoog aan *bluaj*, dus een oorspronkelijk paradigma 1sg. *shkluo* $< *klh₂-io-m$, 2/3sg. *shklo* $< *klh₂-i-s/t$, dat vervolgens het suffix *-ënj* krijgt. Het probleem met deze verklaring is wel dat er geen reden tot palatalisatie is, en dat we dus ***shquaj* zouden verwachten.

Als alternatief voor beide stel ik voor de Proto-Indo-Europese wortel **kelh₂-* te reconstrueren als **kelH*.²⁶ Dit kan voor het Baltoslavisch, omdat bekend is dat een **k* kan depalataliseren voor een **l*, zie [Beekes 2011, p. 125]; in het Baltoslavisch is de gedepalataliseerde vorm dan gegeneraliseerd. Ook in het Albanees vond deze depalatalisatie plaats²⁷. In het Albanees kunnen we beide wortels verklaren als we ervan uitgaan dat de wisseling tussen **kelH-* en **klH-* opgelost is door een splitsing in twee verschillende wortels **tšël-* en **klel-*, waarbij de laatste een contaminatie is van **tšël-* en **kl-*. Van beide is dan een **ja-*presens gemaakt²⁸, en dus krijgen we in het Proto-Albanees de werkwoorden **tšëlja-* en **klelja-*. Als deze dan het suffix *-ënj* krijgen, verwachten we **thejënj*, **klejënj*, en dit ontwikkelt zich inderdaad tot *thyej* en *qyej*. Het prefix *sh-* is productief in het Albanees; Orel verklaart het uit PIE **h₁eg^h(s)* ‘uit’ (cf. Gr. *ἐξ*, *ἐξ*, Lat. *ex*), dat ook in het Albanees voorkomt als *ith* ‘achter’.

3.4.8 *ryej* ‘lijden’

Volgens Orel is dit woord verwant met Skt. *ródati* ‘bewenen’, Lat. *rudere* ‘brullen’, Lit. *raudà* ‘huilend’, Slav. **rydati* ‘wenen’, dat we kunnen reconstrueren tot een wortel **hred-*. Deze reconstructie kan echter niet kloppen, omdat de intervocalische PIE **d* niet weg hoort te vallen. Voor dit woord moet nog een goede reconstructie gevonden worden.

²⁴Zoals PIE **ei*, cf. *dimër* ‘winter’ $< *g^heimeno-$, cf. Gr. *χειμών*, Lit. *žiemà*.

²⁵Beekes concludeert in [Beekes 2009] dat deze wortel niet de Griekse vormen opleveren en wijst deze etymologie af voor het Grieks.

²⁶Aangezien het Griekse bewijs wegvalt is er geen aanwijzing voor de kleur van de laryngaal.

²⁷Bijvoorbeeld in *gju* ‘knie’, Geg. *gju* $< PALb. *gluna < *g^hnu-no$, cf. Gr. *γόνυ*, Lat. *genu*, Skt. *jānu-*; zie [Genesis 2005, pp. 21-22].

²⁸Dit vindt zijn parallel in OKS *klati*, 1sg. **koljp*.

3.5 Overzicht

Ter overzicht presenteer ik hier een tabel met een gereconstrueerde Proto-Albanese vorm voor alle behandelde werkwoorden en hun bron, hetzij als Proto-Indo-Europees erfwoord, of als ontleening uit een andere taal. Met < geef ik een afleiding weer van bijvoorbeeld een zelfstandig naamwoord.

Albanees	Proto-Albanees	Bron
<i>bluaj</i> ‘vermalen’	< *blāja-	< PIE *melh ₂ -ie/o-
<i>kryej</i> ‘bereiken’	< *krōna-	< PIE *krh ₂ os-no-
<i>quaj</i> ‘noemen’	< *klewānj-	< PIE *kleu-os-
<i>ruaj</i> ‘bewaken’	< *rāwānj-	< PIE *h ₁ reh ₁ -u-eh ₂ -
<i>shqej</i> ‘breken’	< *išklelja-	≪ PIE *h ₁ eg ^h s-kelH-ie/o-
<i>thyej</i> ‘breken’	< *tšelja-	≪ PIE *kelH-ie/o-
<i>yej</i> ‘wakker blijven’	< *ylai	< PIE *h ₁ us-lo-?
<i>rrëfej</i> ‘vertellen’	< *wretšōnj-? < *wrefenj-? ≪ *refernj-?	< PIE *keHs- ← Gr. φάινω ← Lat. <i>referre</i>
<i>luaj</i> ‘spelen’	< *lydānj-	← Lat. <i>lūdere</i>
<i>pruaj</i> ‘overhandigen’	< *prādānj-	← Lat. <i>prōdere</i>
<i>rruaj</i> ‘scheren’	< *radānj-	← Lat. <i>rādere</i>
<i>shkruaj</i> ‘schrijven’	< *skribānj-	← Lat. <i>scrībere</i>
<i>shuaj</i> ‘uitdoven’	< *sedānj-	← Lat. <i>sēdāre</i>
<i>truaj</i> ‘toewijden’	< *tradānj-	← Lat. <i>tradere</i>
<i>vuaj</i> ‘lijden’	< *wiwānj-	← Lat. <i>vīvere</i>
<i>vyej</i> ‘waard zijn’	< *waljānj-	← Lat. <i>valēre</i>
<i>fyej</i> ‘beledigen’	< *faljānj-	← Rom. <i>fallia</i>
<i>ngjyey</i> ‘verven’	< *ungwaljānj-?	← Rom. <i>unguālia</i> ?
<i>trushkyej</i> ‘stelen uit een heiligdom’	< *triumpiskaljānj-?	← Rom. <i>triumphiscālia</i> ?
<i>paguaj</i> ‘betalen’	< *pagaānj-	← OIt. <i>pagare</i>
<i>gatuaj</i> ‘voorbereiden’	< *gatowānj-	← Slav. *gotovati
<i>lyej</i> ‘smeren’	< *elajwānj-	← Gr. ἔλαιον
<i>kruaj</i> ‘krabben’	< *krawānj-	← OHD <i>krauwōn</i>
<i>gjuaj</i> ‘jagen’	< *jaxānj-	≈ OHD <i>jagōn</i>
<i>druaj</i> ‘vrezén’	< *drawa-?	< ?
<i>zhyej</i> ‘besmeuren’	< *žulai?	< ?
<i>gërryey</i> ‘schrappen’	< ?	< ?
<i>ryej</i> ‘lijden’	< ?	< ?

4 Conclusie

In [Beekes 2011, p. 30] geeft Beekes een overzicht van de verschillende takken van het Indo-Europees en hun belang voor de reconstructie van het Proto-Indo-Europees. Van de tien hoofdtakken van het Indo-Europees (Albanees, Anatolisch, Armeens, Germaans, Grieks, Indo-Iraans, Italisch, Keltisch, Tochaars) plaatst hij het Albanees op de laatste plaats. Dit is niet verwonderlijk, aangezien het Albanees pas laat geat- testeerd is, geen andere talen heeft in een subfamilie binnen het Indo-Europees, en veel veranderingen heeft ondergaan ten opzichte van het Proto-Indo-Europees, zowel fonologisch als morfologisch. Het is dan ook niet verwonderlijk dat we bij het zoeken naar een etymologie voor de werkwoorden op *-oj* een suffix **-eh₂-n-ie/o-* moeten recon- strueren dat zeer waarschijnlijk niet in deze vorm in het Proto-Indo-Europees bestond.

De gegeven verklaring voor het afwezig zijn van de diftongering (een herstel van de ongerekte klinker **ā/*ō* in de presens sg. naar analogie van de presens pl.) is een verandering van het gehele systeem. We verwachten dan ook niet dat er werkwoor- den zijn die de oude situatie nog weergeven. Inderdaad zien we dat we, op een paar problematische gevallen (*ryej*, *rrëfej*, *gërryjej*) na, de werkwoorden op *-uaj* en *-yjej* kunnen verklaren uit een secundaire rekking die plaatsgevonden heeft na het herstel van klin- kerlengte door analogie.

Aan de andere kant laat het Albanees ook veranderingen van een diftong naar een korte klinker zien, zoals *pagoj* naast *paguaj*. Dit laat zien dat etymologieën die een korte klinker in het suffix halen uit een samentrekking niet per se onjuist zijn. Zo geeft Orel in [Orel 2000, p. 36] als etymologie voor *arnoj* ‘repareren’ een ontlening uit het Latijnse *renovāre* ‘vernieuwen’²⁹; het is goed mogelijk dat dit **arnuaj* opleverde, wat aan de hand van de aoristus *arnova* is hervormd tot *arnoj*. Meer onderzoek is nodig om uit te zoeken welke factoren een rol hebben gespeeld bij deze verandering van vervoegingsklasse die bij sommige werkwoorden op **-uaj* heeft plaatsgevonden en bij andere niet. Ook is er natuurlijk de vraag of de tegenovergestelde verandering, van *-oj/-ej* naar *-uaj/-yjej*, ook plaats kan vinden.

Verder moet er nog uitgezocht worden wat de condities zijn die ervoor zorgen dat een **k* in het Albanees *f* oplevert, en hoe de Proto-Albanese cluster **-ernj-* zich ontwikkelt, zodat we zekerheid kunnen krijgen over de etymologie van *rrëfej*. Tevens moet er nog een goede etymologie gevonden worden voor *druaj*, *gërryjej*, *ryej* en *zhyej*. Het vinden van etymologieën wordt echter beperkt door het feit dat de diftongering verklaard moet worden, en het feit dat Demiraj in [Demiraj 2001] heeft laten zien dat het wegvallen van intervocalische stemhebbende plosieven hevig beperkt is; hierdoor heb ik voor veel woorden alternatieve etymologieën moeten zoeken.

Uiteindelijk komen de gevonden verklaringen voor de verschillende vervoegings- klassen goed overeen met hun plaats in het werkwoordsysteem van het Albanees. De vervoeging op *-oj* is ontstaan door een systematische herstructurering van een produc- tieve uitgang, en dus is het niet verwonderlijk dat deze uitgang productief is gebleven. De vervoegingen op *-uaj* en *-yjej* zijn het gevolg van een fonologische ontwikkeling die plaatsvond in een beperkt aantal werkwoorden, en daarom vormt dit een beperkte klasse binnen het huidige Albanees.

²⁹Op deze pagina geeft Orel als algemene regel dat in een samentrekking uit een Latijns *V₁va* het eind- resultaat *V₁* is. Echter, als werkwoorden op *-āre* geleend worden in het Proto-Albanees zijn ze niet meer onderscheidbaar van werkwoorden op *-ere*. Aangezien hij het eens is met de etymologie *vuaj* < **wiwānj-* ← Lat. *vīvere*, kan dit niet het hele verhaal zijn.

5 Bibliografie

- [Beekes 1995] Beekes, Robert S.P., *Comparative Indo-European Linguistics: An introduction*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 1995.
- [Beekes 2009] Beekes, Robert S.P., *Etymological Dictionary of Greek*, Brill, Leiden 2009.
- [Beekes 2011] Beekes, Robert S.P., *Comparative Indo-European Linguistics: An introduction*, second edition, revised and corrected by Michiel de Vaan, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 2011.
- [Demiraj 2001] Demiraj, Bardhyl, *Das Meyersche Gesetz über den Schwund der intervokalischen Media im Albanischen*, in: Münchener Studien zur Sprachwissenschaft 61 (2001), pp. 57-92.
- [Derksen 2008] Derksen, Rick, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Brill, Leiden 2008.
- [Fiedler 2004] Fiedler, Wilfred, *Sistemi foljor i shqipes në veprën e Gjon Buzikut (1555) : u miratua për botim në mbledhjen e Seksionit të Gjuhësisë dhe të Letërsisë mbajtur më 24.09.2004, në bazë të recensioneve të akademik Rexhep Ismajlit dhe akademik Idriz Ajetit = Das albanische Verbalsystem in der Sprache des Gjon buzuku (1555) : approved at the meeting of the Section of Language and Literature, held on 24.09.2004, on the grounds of the reports of academician Rexhep Ismajli and academician Idriz Ajeti*, Akademia e shkencave dhe e arteve e Kosovës, Prishtinë 2004.
- [Genesin 2005] Genesin, Monica, *Studio sulle formazioni di presente e aoristo del verbo albanese*, Centro Editoriale e Librario Università della Calabria, Rende 2005.
- [Jokl 1931] Jokl, Norbert, *Zur geschichte des Albanischen Diphtongs -ua-, -ue-*, in: Indogermanische Forschungen 49 (1931), pp. 274-300.
- [Jokl 1932] Jokl, Norbert, *Zur geschichte des Albanischen Diphtongs -ua-, -ue- (voortzetting)*, in: Indogermanische Forschungen 50 (1932), pp. 33-58.
- [Klingenschmitt 1981] Klingenschmitt, Gert, *Albanisch und Urindogermanisch*, in: Münchener Studien zur Sprachwissenschaft 40 (1981), pp. 93-131.
- [Klingenschmitt 1982] Klingenschmitt, Gert, *Das Altarmenische Verbum*, Dr. Ludwig Reichter Verlag, Wiesbaden 1982.
- [Kortlandt 1987] Kortlandt, Frederik, *PIE *s in Albanian*, in: Dutch Studies in South Slavic and Balkan Linguistics, Rodopi, Amsterdam 1987.
- [Orel 1998] Orel, Vladimir, *Albanian Etymological Dictionary*, Brill, Leiden/Boston/Köln 1998.
- [Orel 2000] Orel, Vladimir, *A Concise Historical Grammar of the Albanian Language*, Brill, Leiden/Boston/Köln 2000.
- [Rix 2002] Rix, Helmut, *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*, Dr. Ludwig Reichter Verlag, Wiesbaden 2002.